

Skrattmåsinventering

Skrattmåsa. Foto: Ulf Risberg/W

I sommar skall DÖF, med alla goda krafterns hjälp, genomföra en inventering av skrattnåbeståndet i landskapet.

Huvudsyftet med inventeringen är att inventera kända häckningslokaler i Dalarna. Inventeringen behöver alltså inte vara heltäckande.

Den bästa tiden för att genomföra inventeringen är 15 maj - 1 juni. Det är bra att göra besöket så

tidigt som möjligt, innan vegetationen vuxit upp och dolt bona. Om man bedömer att inte alla skrattnåsar gått till häckning vid första besöket bör man göra ytterligare ett besök.

När du inventerar bör du avspara kollonin med tubkikare. Gå inte ut i kollonin och räkna antalet bon. Om kollonin ligger så till att den inte kan överblickas får du räkna antalet flygande fåglar istället.

Blanketter och ytterligare information för inventeringen kan du få genom DÖF:s kommunombud, se förteckning sid i detta nummer eller från någon av oss i skrattnågruppen.

Inför den kommande inventeringen publicerar vi här i fåglar i Dalarna en artikel av Kjell Bylin med rubriken "Skrattmåsen i Dalarna".

Artikeln publicerades första gången i Meddelande från DÖF 1973 som ett resultat av en skrattnåsinventering, som gjordes sommaren 1972. Artikeln är synnerligen läsvärd och bör kunna ge ett bra utgångsläge för den nya inventeringen. Sök gärna upp de häck-

ningsplatser som nämns i artikeln och kontrollera hur läget är idag. Vissa kollisioner finns säkert kvar och andra har tillkommit på andra ställen.

Sista meningen i Bylins artikel innehåller en uppmärksamhet som vi bör ta fasta på i 1986-års inventering. "Till synes tillfälliga skrattnåsförekomster långt upp i barreskogsregionen är således i fortsättningen väl värda att närmare undersökas". Gör det!

För dig som vill läsa ännu mera om skrattnåsens liv och leverne kan vi rekommendera SÖF:s tidskrift Vår Fågelvärld 1979 nr 1.

Lycka till i vår!

Skrattmåsgruppen:	Leif Berglund	Sten-Erik Bohlin	Bertil Sjöblom
	Ångsvägen 16	Verkstadsvägen 8 B	Kung Karls gr 3
	791 43 FALUN	791 43 FALUN	791 73 FALUN
	023 - 222 18	023 - 332 45	023 - 150 60

Skrattmåsen i Dalarna

Kjell Bylin

Nominatrasen av skrattnå Larus r. ridibundus l. har under det senaste seklet befunnit sig i stark expansion och är nu utbredd över stora delar av den palearktiska regionen. I Sverige fanns den under 1800-talets första hälft endast i Skåne samt på Öland och Gotland (Nilsson 1858, Carlsson 1894).

Som många andra slätsjöarter ökade den starkt mot slutet av 1800-talet, koloniserade bland annat Fåkern och Hornborgasjön samt områdena omkring Mälaren. Efter 1930 har spridningen gått allt snabbare (Rudbeck et al 1962-65) och förteckning över Sveriges fåglar (1970) anger att den idag häckar allmänt-sparsamt, oftast

i kolonier, i inlandet från Skåne till Dalarna samt i Jämtland och troligen i Torne lappmarker och längs kusten upp till Norrbotten.

Den är dessutom funnen i övriga lappmarker och landskap.

Invandringen längs Dalälven

Till Dalarna har skrattnäsen i likhet med knölsvaran och flera andra släktejorarter inflyttat längs Dalälven och Barkensystemet, de båda vattenleder med omgivande jordbruksbygd som för upp i landskapet, dels från kusten och dels från den melansvenska slätten.

Det först fyndet av arten gjordes i Särna den 28 april 1913 (Dahl 1943). Den egentliga invandringen ägde emellertid rum långt senare men har trots detta inte blivit särskilt väl dokumenterad, mest p g a att publicerande ornitologer saknades i de sydöstligaste socknarna vid den aktuella tidpunkten.

Nedanstående översikt baseras främst på Dahls och Mellquists samtida anteckningar och på muntliga och skriftliga meddelande från ännu aktiva ornitologer.

De närmast följande fynd som preciserats i litteraturen avser enligt Dahl (1943) 1 ex Fischen, Falun, 8/5 -38, 2 ex vid Stusshyttan, Grytnäs, -40, ett 10-tal ex vid Uppsjön, St Skedvi, i maj -41, en flock i Fischen, Falun, maj -42 samt 1 ex vid Holmsjöarna, St Tuna, även det i maj -42.

Det är dock troligt att skrattnäsen redan vid denna tid häckade i landskapet. Palm muntligen uppger att häckning sannolikt ägt rum i Svinösjön, Husby, sedan -37. Dessutom meddelade Johan Stagermark i Dalajägaren 1944 att arten regelbundet häckade i Flinesjön i samma socken.

Det senare kan dock vara en missuppfattning eftersom kringflygande exemplar från kolonin i Svinösjön kan ha givit ett stationärt intryck.

Skrattnäs.

Foto: Bertil Rahm.

Skrattnäsen har troligen inte häckat i Flinesjön förrän på 1970-talet.

De första häckningar som omtalades i litteraturen ägde annars rum i Rumn vid Forsång 1942 (Dahl 1943) och i Ingarvsdammen, Falun, 1943 (Dahl op cit). Vid denna tid eller möjligen något år senare bosatte sig skrattnäsen även i de kända slättsjöarna i Tunabygden.

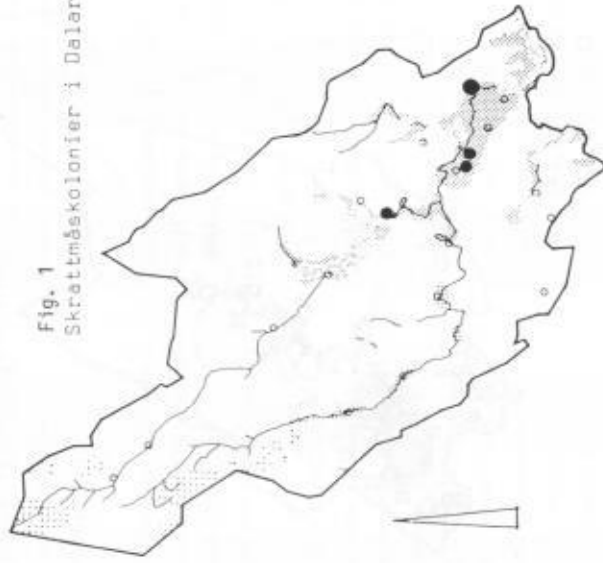
Då Sune Norström brev en försommarkväll 1945 för första gången besökte Vasstjärn, Forsång, var skrättnäsen från skrattnäsar redan ganska starkt. Om arten häckade kunde dock inte med säkerhet avgöras. Den

fanns i ett 50-tal par vid Holmsjöarna, St Tuna, då Mellquist 1948 besökte ett flertal av landskapets idag mest kända fågelsjöar.

Kolonin i Svinösjön hade till en början varit liten och räknade ännu 1945 endast ett 30-tal par (Palm muntl). År 1948 hade den dock delats upp i en mindre del som häckade i den närbelägna Lissjön och i en annan som fanns i Fatburen på andra sidan Dalälven.

Detta var dock troligen en helt tillfällig företeelse (Palm muntl) men har åtminstone till delar upprepat 1972.

Fig. 1
Skrattnäskolonier i Dalarna 1950

○ = 50 par
● = 200 par

Under 40-talets allra sista år hann även en mindre koloni skrattnäsaar slå sig ned vid Limsjön i Leksand (Gunnar Lind brev).

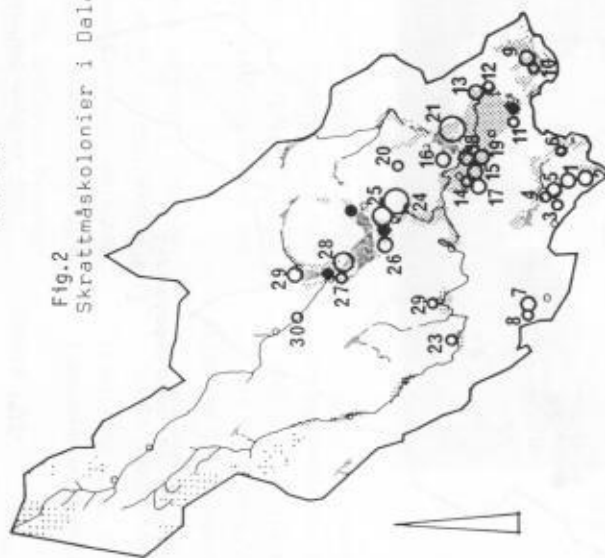
Artens utbredning i Dalarna efter detta decennium kan därmed sammanfattas såsom figur 1. Storleken av kolonierna kan dock svåriligen uppskattas men översteg troligen endast i Svinösjön 50 par.

Den efterföljande perioden kännetecknas dels av kraftig ökning i de etablerade kolonierna och dessutom av fortsatt spridning.

Under 50-talets första år slog sig skrattnäsaen ned åtminstone i Vikatjärn, Vika (Mellquist 1954), vid Sollerön (Lind brev) och i Hällsjön, Ål (Lind brev). Det var även mot slutet av detta årtionde som arten började bli en karaktärsfågel på fältet och i samhällena utefter Dalälven.

Elis Dahlgren uppger 1961 att den blev allmän i Vikmanshyttan 1959-60 och från Säter har Karl Andersson rapporterat (Dahlgren op cit) att några få exemplar visade sig 1958 för att från 1960 vara synnerligen talrika.

Fig. 2
Skrattnäskolonier i Dalarna 1972

- ≤ 50 par
- ≤ 200 par
- ≤ 500 par
- ≤ 1000 par
- kolonier som tillkommit efter 1972

Det måste dock observeras att det i Hedemora- Säter-trakten som ändock kännetecknas av goda fågelsjöar, fortfarande endast fanns en enda koloni, nämligen Svinösjöns. Denna nådde dock vid denna tid en imponerande storlek och var länge landskapets största koloni.

Antalet par har någongång uppskattats till ett par tusen, vilket dock sannolikt är i överkant.

Invandringen längs Barkensystemet

Invandringen längs Barkensystemet är ännu endast mycket schematiskt känd. Karl Rynéus (gm Torbjörn Rynéus brev) såg skrattnäsa i Ludvika-trakten första gången 1953. Den första häckningen ägde sannolikt rum i Marnästjärn, Ludvika, 1955.

Det är möjligt att Marnästjärn var den enda häckplatsen i detta område under hela 50-talet (Torbjörn Rynéus, Gunnar Fjellner brev).

Till Glaningen tycks skrattnäsa enligt den förnämnde ha kommit först 1960. Det står dock klart att arten förekom häckande vid flera av traktens sjöar vid mitten av 60-talet (Jan-Olof Hermansson m fl brev). År 1960 meddelades i Dalajägaren att de första 4-5 skrattnäsaerna även kommit till Fredsriksberg, Särfsnäs.

Numer häckar en koloni på närmare 100 par i detta samhälle (Nils-Erik Andersson gm Berndt Larsson brev).

Efter invandringen till Ludvika-trakten hade skrattnäsaen nått en utbredning i Dalarna som bibehölls under i stort sett ett decennium. Förekomsten omfattade under denna period således några mindre kolonier i de södra socknarna och ett större antal längs Dalälven upp till Sollerön i Siljan.

Perioden kännetecknas inte heller av någon nämnvärd nybildning av kolonier inom detta område. Flera tycktes dessutom redan ha nått sin maximala storlek. Antalet par i de olika kolonierna har dock ständigt varit föremål för en påfallande variation.

Anledningarna till detta är väl inte helt kända men ofta tycks vattenståndet ha varit av avgörande betydelse. Det senare har varit märkbart inte minst i de slättsjöar som står i förbindelse med Dalälven. Ett bekant fågelområde som blivit väl studerat i detta avseende är Holmsjöarna i St Luna, från vilka Sune Norström fört anteckningar under många år. Följande urval frekvensuppgifter från denna lokal får där för tjäna som exempel på en skrattnäskolonis utveckling från slutet av 50-talet.

1958: Lilla Holmsjön: 83 bon 21.5
 Stora Holmsjön: c:a 30 bon
 21.5
 1960: Lilla Holmsjön: c:a 20 ex
 häckande
 Stora Holmsjön: c:a 15 bon
 20.5
 1962: Lilla Holmsjön: 100-150 par
 häckande
 1964 Lilla Holmsjön: c:a 300 ex 2.5
 Stora Holmsjön: c:a 100 ex 2.5
 Den 14.5 räknades 40-50 bon
 som till stor del spolierades
 av det stigande vattnet.
 1965: Lilla Holmsjön: c:a 300 ex 1.5
 Stora Holmsjön: 150-200 ex 1.5
 Den 23.5 räknades 80 bon.
 Dagens siffror är cirka 200 par i
 Lilla Holmsjön och cirka 50 i Stora
 Holmsjön (Stig-Åke Svensson brev).

Invandringen längs Västerdalälven

Längs Västerdalälven uppträdde
 skrattnästarna fram till mitten av
 1960-talet mycket sparsamt och
 oregelbundet, vilket framgår av
 Gunnar Ingritz nedanstående nog-
 granna förteckning.

1 ex Flösjön, Floda 8/5 -43.
 1 ex Björbo, Floda 8/4 -51 (Sven
 Ernålm)
 10 ex Gagnef 14/5 -55
 6 ex Näs våren -57 och några ex i
 samma socken även våren -58 (Ehn-
 ström och Lindholm Dalajägaren
 1959:94)

17 ex Näs 17/4 -59
 1 ex Hagens by, Floda 16/4 -60
 1 ex Hjulbäck, Näs 17/4 -60
 50-tal ex Hjulbäck, Näs 12/9 -60
 2 ex Mockfjärd, Gagnef 13/4 -61
 3-5 ex Björbo, Floda 9/5 -62
 20 ex Grangärde 24/4 -66
 5 ex Mosselåkeren, Floda 28/4 -66
 stor flock Hjulbäck, Näs 13/5 -66

Efter detta har artens uppträdande
 i Västerdalarna blivit mer regel-
 bundet och skrattnästarna har nu
 följt både öster- och Västerdal-
 älvarna upp till deras källor. Det
 var även vid mitten av 60-talet
 som arten började visa sig i Lima.
 Till en början skedde detta så gott
 som alltid i blandade flockar med
 fiaknäsa. En ren flock på 20-30 ex
 skrattnästas sågs dock på Tisjökölen
 15/5 -67 (Börje Flygar brev).

Det senaste åren har strövande skrattn-
 näsar blivit regelbundna även i
 Härjedalen men arten tycks ännu
 inte ha häckat i detta landskap
 trots att de första individerna vi-
 sade sig i de sydligaste delarna
 redan 1955 (Segerström 1959).

Det hittills sista skedet av skrattn-
 näsens kolonisation av Dalarna tog
 sin början i samband med den nämnda
 framstötten efter 60-talets mitt. Då
 frångick arten för första gången i
 detta landskap sin vana att häcka i
 eutrof miljö.

Både i Hedenora och i Leksand och
 järna bildades smärre kolonier på
 gungflyområden i biotoper som när-
 mast skulle passa smålommen. Enligt
 uppgift av Stig Fredriksson brev,
 Göteborg, som sammanställer ett
 större svenskt skrattnästmaterial,
 är denna företeckelse inte ovanlig i
 utkanterna av utbredningsområdet.

Förekomsten 1972

Sommaren 1972 har ett försök att
 kartlägga skrattnästens förekomst i
 Dalarna gjorts. Upprop har utgått
 till de interna rapportsystemets om-
 rådeschefer. Resultatet framgår av
 fig 2 och tabell 1. Sammanlagt har
 30 kolonier kommit till kännedom,
 omfattande cirka 4 000 par.

De flesta kolonier hyser mindre än
 100 par och påfallande många är av
 storleksordningen 20 par. Den störs-
 ta kolonin finns i Hälgsjön, Al och
 räknar 958 bon (Gunnar Lind brev).

Tabell 1

Samtliga rapporterade kolonier pre-
 senteras med uppgifter om lokal,
 storlek, rapportör samt ev historia.
 Siffrorna hänvisar till figur 2.

Barkensystemet

1. Glaningen, Grängesberg, cirka 70
 par (Bertil Rahm, Berndt Larsson).

Kolonin grundades 1960. År 1971
 häckade cirka 250 par. Lokalen
 har presenterats i MedDDOF 5:1:
 9-15 (1971).

2. Höljörn, Grängesberg, cirka 125
 par (Bertil Rahm, Berndt Larsson).
 Lokalen är en slambank. Kolonin
 har ersatt en tidigare koloni i
 Orrleksslambanken. Den senare hys-
 te 1969 200 par.

3. Saxdalen, Ludvika, cirka 25 par
 (Bertil Rahm, Berndt Larsson).
 Kolonin är belägen i ett vass-
 område vid sjön Saxens sydligaste
 ände.

4. Kaettjärn, Ludvika stad, cirka
 50 par (Lars Ström).

5. Marnästjärn, Ludvika stad, cirka
 75 par (Lars Ström). Kolonin tycks
 vara en av de äldre i detta om-
 råde. Storleken har varierat.
 Vid mitten av 1960-talet häckade
 vissa år 200 par (Jan-Olof Het-
 mansson brev).

6. Barken, Smedjebacken, cirka 10
 par (Carl-Johan Kristoffersson).

7. Fredriksbergs samhälle, cirka
 100 par (Nils-Erik Andersson).
 Kolonin är belägen på några öar
 i en å som flyter rakt genom sam-
 hället. Den etablerades för närm-
 re 15 år sedan, d v s i samband med
 att de första måsarna visade sig i
 trakten 1960.

- Kolonins belägenhet har medfört att den blivit betraktad som en sanitär olägenhet. Under 1971 har därför 40 ex skjutits.
8. Säfsjön, Fredriksberg, cirka 15 par (Nils-Erik Andersson). Kolonin är belägen cirka 1 km från den förra och tycks vara en ny-ligen etablerad utbrytargrupp ur denna.
- Dalälven
9. Forsån, Dicka, Folkärna, cirka 100 par (Kjell Bylin). Kolonin upptäcktes 1969 och omfattade då cirka 20 par.
10. Vanan, Folkärna, cirka 50 par (Jan Hansson). Uppgiften är från 1971. Häckningsförsöken misslyckades ständigt p g a högvatten. År 1968 räknades 60 bon. Lokalen presenterades i MeddOF 3:2:10-13 (1970).
11. Vikmanshyttesjön, Hedemora, cirka 20 par (Elis Dahlgren, Kjell Bylin). Kolonin etablerades 1969. Den är belägen på ett gungflyområde i sjön och således inte i normal eutrof miljö.
12. Flinesjön, Hedemora, cirka 20 par (Kjell Bylin). Uppgiften om denna koloni är osäker men motsvarande antal skrattnäsar uppträdde våren 1972 i starr-området i sydöstra delen av sjön såsom om de häckade.
- Kolonin torde i så fall vara ny för året och sannolikt den första i Flinesjön, trots äldre uppgifter om motsatsen.
13. Lissjön, Hedemora, cirka 100 par (Kjell Bylin). Som 1947-48 flyttade Svinösjöns skrattnäskoloni 1972 till en närbelägen sjö. Vid det förra tillfället slog sig mälsarna ned i Lissjön och fatburen medan de detta år endast fanns i Lissjön. Orsaken till flyttningen är inte känd. Den kan dock vara av helt tillfällig karaktär. Svinösjön hyser annars den äldsta kolonin i landskapet. Dess storlek har någon gång uppskattats till 2 000 par, vilket sannolikt är i överkant. En morgon våren 1969 räknades det antal fåglar som höll på med bobestyr och revirstrider på häckningstuvorna till 900 ex, vilket således skulle motsvara cirka 500 par.
14. St Holmsjön, St Tuna, cirka 50 par (Stig-Åke Svensson). Kolonin är en av de äldsta i landskapet, vilket tidigare framhållits.
15. Lilla Holmsjön, St Tuna, cirka 200 par (Stig-Åke Svensson). Som vid ovanstående lokal har antalet näsar varierat betydligt, vilket framgår av den förgående texten.
16. St Vällan, St Tuna, 150-200 par (Stig-Åke Svensson). Kolonin har uppenbarligen varit större. År 1969 uppskattades den till 500 par. Vid ett tillfälle räknades 1 500 skrattnäsar vid sjön (Folke Nyholm och P Roland Johansson).
17. Hessesjön, St Tuna, cirka 150 par (Stig-Åke Svensson). Lokalen är närmare presenterad i MeddOF 3:1:7-14 (1970).
18. Kålsjön, St Tuna, cirka 100 par (Stig-Åke Svensson).
19. Vasstjärn, Torsång, okänt antal par. Skrattnäsar har häckat i denna sjö så gott som varje år åtminstone sedan 1945 (Sune Norström brev) och antalet har varierat mellan 50 och 200 par.
20. Skårtjärn, Bjursås, cirka 5 par (Stig-Åke Svensson).
21. Vikatjärn, Vika, cirka 750 par (Björn Ströberg, Kjell Bylin). Kolonin omräknades första gången 1954 och har oavbrutet vuxit.
22. Gensen, Järna, cirka 25 par (Gunnar Ingritz). Kolonin ligger på ett myrområde väster om sjön Gensen och etablerades 1969.
23. Igeltjärnarna, Äppelbo, cirka 20 par (Gunnar Ingritz). Kolonin etablerades innevarande året (1972) och torde vara den nordvästligaste i Dalarna. Biotoopen motsvarar den föregående.
24. Hålgssjön, Ål, 958 bon (Gunnar Lind). Kolonin torde ha bildats vid mitten av 50-talet. Den räknade 1967 502 par och har således ytterligare ökat i storlek.
25. Limsjön, Leksand, över 200 par (Gunnar Lind). Kolonin bildades 1949. Redan vid mitten av 1950-talet omfattade den 200 par. Under senare år har antalet varierat mellan 100 och 200 par.
26. Lundbjörketjärn, Siljanenäs, cirka 70 par (Gunnar Lind). Kolonin upptäcktes 1970.
27. Norrviken, Sollerön, cirka 50 par (Gunnar Lind).
28. Sollikalvarna, Sollerön, 218 bon (Gunnar Lind). Kolonin är sannolikt från början av 50-talet och räknade 1965 över 170 bon.
29. Lindånget, Orsa, 120 bon (Lars Bruks).

30. Spjutmosjön, Mora, okänt antal par. Kolonin etablerades 1971 och omfattade då cirka 15 par. Biotopen var otypisk: kala ör i den 1970 uppdamnda sjön (Kjell Bylin).

Bland de mer intressanta kolonier som tidigare existerat men numera har övergivits skall endast nämnas Lappmyren, Leksand. Lokalen är ett lungflyområde i en skogstjärn. Kolonin bildades 1967 och omfattade då 9 par. Året därpå häckade cirka 30 par och denna siffra höll sig även 1969. Året därpå var mäarna försvurna från platsen (Gunnar Lind brev och muntl).

Diskussion

Som jämförelse kan resultatet av ett urval inventeringar av skrattnäs i andra delar av landet nämnas.

I Gästrikland och Hälsingland uppmånade rapportkommittén till rapportering av alla kolonier 1970 och 1971. Resultatet anses inte ha blivit fullständigt men antyder att antalet par i Gästrikland är drygt 1 000 och i Hälsingland drygt 2 000.

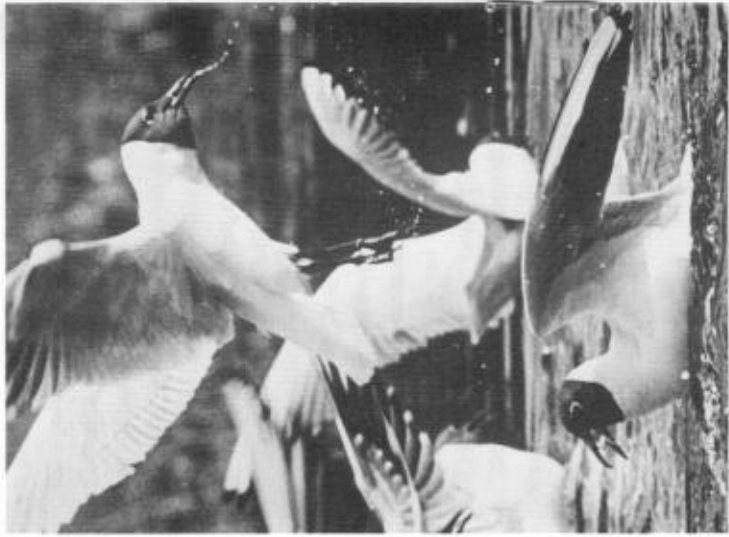
De fem största kolonierna är alla av storleksordningen 500-600 par (Risberg 1972).

I Närke inventerades skrattnäsbeståndet 1967 (Gyllin och Thyseius 1970). Sammanlagt räknades cirka

12 000 par och den största kolonin hyste redan då över 4 000 bon, vilket således är lika med Dalarnas totala population 1972.

Från utlandet är dock ännu större kolonier kända. Bl a omtalas en från Ravenglass i England på 15 000 par (Gribble 1962).

Skrattnässtätheten är således inte särskilt stor i Dalarna ens om man tar hänsyn enbart till den odlade arealen. I stort sett hyser landskapet 5 skrattnäsar per km² åkermark, medan motsvarande siffra för Närke blir ungefär den dubbla.

Skrattnäs. Foto: Tore Eriksson

Möjligen är dock den totala populationen alltid något större än antalet häckande par. Under sommarmånaderna uppträder ju som bekant ett stort antal mäsar på fält och i samhällen på ett sådant sätt att man får intryck att de inte tillhör någon av kolonierna.

Ändå har det redan även i Dalarna höjts röster för en decimering av skrattnäsbeståndet. Som ovan nämnts har sådana åtgärder också vidtagits mot en koloni i ett samhälle. Argument som sanitär olägenhet är väl i och för sig alltid diskutabla (och mycket relativa) men får väl troligen i detta fall accepteras.

Däremot bör en rad som vanligt mycket osakliga påståenden från jägarkretsar starkt tillbakavisas.

Det måste först från sakkunnigt håll visas att bekämpning av skrattnäsarna är nödvändig innan ett sådant ingrepp tillstyrkes.

Sammanfattning

Skrattnäsen befinner sig sedan ett sekel i stark expansion i nordvästra Europa. Den blev stationärt bosatt i Dalarna omkring 1940 och förekom efter en kort tid över hela jordbruksarealen. Inventeringen 1972 kan visa att populationen idag räknas till cirka 4 000 häckande par fördelade på ett 30-tal kolonier.

Från början uppträdde skrattnäsen som en utpräglat slättsjöart och häckade i några få större kolonier i optimal biotop. Från slutet av 1960-talet har den dock dels börjat bilda flera mindre kolonier, dels accepterat avvikande häckningsstrategier utanför slättsjöområdet. I och med detta kommer den sannolikt att inom kort utvidga sitt beredningsområde ännu mer mot norr och väster.

Möjligen har detta redan skett i större utsträckning än vad som ännu är känt. Björn Ströberg brev iakttog 1970 en skriande mindre flock skrattnäsar i myrmarker mellan Horrmundsjön och Lövnäs i Älvdalen.

Samtidigt iaktogs mäsungar mellan tuvarna och dessa bör rimligen ha tillhört denna art. Till synes tillfälliga skrattnäsförekomster långt upp i barrskogsregionen är således i fortsättningen väl värda att närmare undersökas.

Ornitologer i Borlänge!

Vi träffas på Wallingården kl. 19.00 följande datum: 3/3, 7/4, 5/5, 2/6. Under året kommer Kärtylla-sjöarna att inventeras. Intresserade kan höra av sig till Lars-Erik Nilsson, 237 47.

Ornitologer i Ludvika-Smedjebacken.

Ugglekursion den 21 mars. Vi samlas vid BP-macken i Ludvika kl. 20.00. Ev. frågor kan ställas till redaktionen